

ПРИКАЗИ И КРИТИКЕ

УДК 27-236

Зденка Рибарова – Зое Хауптова, Григоровичев паримејник,
I. Текст со критички апарат, МАНУ, Скопје 1998, 452 стр.,
29 цм | Зденка Рибарова, Григоровичев паримејник, II.
Лексика. Index verborum. Воведна студија Емилие Блахова,
МАНУ, Скопје 2016, 542 стр.

Григоровичев паримејник назван је у част његова проналазача, руског путника и професора на неколико универзитета, Виктора Ивановича Григоровича (1815–1876), који је прибрао вредну колекцију рукописа (1844–1847), међу којима је, вероватно, најзначајније Маријино четворејванђеље (трећа четвртина XI века). Будући да је овај паримејник В. И. Григорович набавио у Хиландару, пре устаљивања садашњег назива он је називан „Хиландарским паримејником” (сада, међутим, ово име носи паримејник из манастирске збирке, такође доста стар, из прве половине XIII века, чуван под редном бројем 313). Паримејник се налази у Руској државној библиотеци (РГБ, Григ. 2, М. 1685). Писан је иточнојужно-словенском варијантом црквенословенског језика (у литератури се срећу и називи „средњобугарски језик”, „бугарска редакција”, „македонска редакција”) и његов настанак треба везати за словенски књижевни круг из околине средњовековног Охрида на тлу Ромејског царства, тада духовног средишта и великог дела српског народа. Отуда, није чудно што се ова књига или било која с истим језичким цртама нашла у манастиру Хиландару, вероватно још у време његова формирања, праћеног заснивањем приручне библиотеке, о чему сведочи монах Сава (Немањић) у Типику за манастир (око 1200).¹ Како се палеографским путем књига

---

¹О проналаску Паримејника међу двадесет других рукописа у поткровљу трпезарије, остављених у песку, сведочи В. И. Григорович. Он је издвојио дванаест сачуваних од оних који су потпуно иструлили, старијих од других које је видео у манастиру, међу којима је већина била са знаком ж; сви рукописи из источне куле, пак, пропали су, а о њиховој старини и важности могло би се судити на основу згужваног листа узетог с дроњаве гомиле, чији језик не заостаје за језиком Остромирова јеванђеља, док су му писмо и правопис још старији – то су Хиландарски листићи из XI века! (В. Григорович, *Очеркъ путешествія по европейской Турци*, Изданіе второе, Москва 1877, 33). О Григоровичу и начелно неким његовим открићима в. *Кирило-Методиевска енциклопедия*, I (А–З), гл. ред. П. Динев, София 1985, s. v. Григорович, Виктор Иванович (П. Бойчева).

датује у крај XII, односно почетак XIII века, њен настанак пада у време архиепископства Јована V Каматира († 1216/1217). Рукопис садржи 104 листа, без свршетка и с изгубљеним већим бројем листова у унутрашњости књиге, а читљивости шкоди чињеница да је словенски текст писан преко грчког кратког апракоса из IX века (палимпсест). У духу старије традиције књига је украшена заставицама и иницијалима тератолошког карактера јужнословенског типа, делимично сачуваним. Паримејник садржи читања на Божић, Богојављење, посни и цветни Триод и празнике и успомене светих из месецослова.² Доскора се сматрало да је ово најстарији словенски паримејник, а сада се извесна предност даје Сковородском паримејнику из збирке Руског државног архива старих аката (РГАДА, ф. 381 (Син. тип.), бр. 50), преписаном приближно у истом периоду (друга половина XII века).³ И поред померања на временској скали међу сачуваним књигама истога типа, Григоровичев паримејник је задржао посебно место у разумевању развоја текста Словенског паримејника (грчки је Профитологиј); улога коју је имао у проучавању читавог питања практично је незаменљива, упркос његовим крупним текстолошким, лексичким и морфосинтаксичким особеностима, којима се придружују преписивачке грешке. Зато је рад на издавању овога споменика и његовој садржинској и лексичкој сегментацији и даљој анализи од посебног значаја за целу старословенистику. Цело истраживање, о којем говоримо, обухваћено је двама издањима, која су приредили сарадници Прашког старословенског речника (*Slovník jazyka staroslověnského*), средишње публикације у свету старословенистике у другој половини XX века, у време објављивања четири књиге у 52 свеске (1958–1997), пре излажења допуна и исправки (*Addenda et corrigenda*, 2010–). Аутори су, уједно, уз професора Радослава Вечерку (*Radoslav Večerka*, 1928–2017), главни представници чешке старословенистике и сви су кроз неколико година преминули, што је велики губитак за целу старословенистику: Зденка Рибарова (1945–2019), Зоја Хауптова (*Zoe Hauptová*, 1929–2012), Емилија Блахова (*Emilie Bláhová*, 1931–2016). Григоровичев паримејник одраније је ексцерпиран за потребе Прашког речника, тако да је увид у његов лексички свет већ остварен, фрагментисано, у функцији сагледавања основног црквенословенског лексичког фонда, с испреплетаном мрежом синонима и текстолошких упутница. Рукопис је виšekратно био предметом истраживања, што педантно бележе издавачи приказиваних

²За опис в. *Сводный каталог славяно-русских рукописных книг хранящихся в СССР (XI–XIII вв.)*, Академия наук СССР – Отделение истории, Археографическая комиссия, Москва 1984, бр. 161, 175–177.

³За опис овога паримејника в. *Сводный каталог славяно-русских рукописных книг, хранящихся в России, странах СНГ и Балтии (XIV век)*, вып. 1, Российская академия наук – Институт славяноведения, Археографическая комиссия, Москва 2002, Приложение II, бр. д48, 641–643.

публикација (1998, 2016). Овим двама издањима, објављеним у распону од готово двеју деценија, споменик је достојно укључен у основи корпус којим располаже старословенистичка наука. Таква су издања и исцрпне индексе добијали словенски рукописи још од XIX века, с озбиљношћу својственом традицијама класичне филологије; ипак, мало је споменика који заслужују и који су добили такву обраду. Одломке из Григоровичева паримејника штампали су Фјодор Иванович Буслајев (1818–1897) и Измаил Иванович Срезњевски (1812–1880), а Роман Фјодорович Брант (1853–1920) у четири наставка је приредио рукописни текст Григоровичева паримејника, сравњен с другим паримејницима, у настојању да реконструише старословенски текст, али издање, нажалост, није довео до краја (дошао је до л. 49). Осим опште солидности Брантова поступка, он је радио на рукопису у времену када су још била читљива нека данас неразговетна места.⁴

У књизи из 1998. године приређено је издање целог Григоровичева паримејника, сачињено према фотоснимцима из Института за славистику у Прагу и Института за македонски језик у Скопљу, уз коришћење преписа Владимира Кијаса (1917–1990) и накратко и самог споменика у Москви (1995). Издање се излаже на десним (непарним) странама, лист за лист, ред за ред, с варијацијом у десном блоку. Разуме се, поремећени редослед листова враћен је у идеални поредак (л. 103–104 смештају се између л. 98/99). Текст се доследно преноси са свим функционално оправданим графичким особеностима, без рашчитавања скраћеница, са задржавањем надредних слова и прозодијских знакова, титли; крупне неподударности су само у игнорисању везаног писања (хаплографија се бележи цртицом) и у развезивању [необавезујућих] лигатура. Иницијали и киноварна заглавља преносе се већом градацијом, с неједнаким величинама. Тамо где је првобитни текст нечитак, реконструкције су дате у критичком апарату, као и записи додавани на маргинама, под условом да се могу прочитати. На левим странама изложен је критички апарат, распоређен по стиховима из Септуагинте, чије ознаке су ради боље прегледности и шире употребљивости издања распоређене и у тексту споменика. У овом апарату су основни ликови и разночтенија из Лопковљева (још називаног и Хлудовљева) паримејника (1294–1320), исте рукописне провенијенције, и из Захаријина паримејника (1271), преписаног у руској језичкој редакцији. Бележе се лексичке и синтаксичке разлике, по изузетку и ред речи; уважавају се морфолошке црте важне за раветљавање развоја издаваног текста (архаизми и иновације), али и

⁴ Р. Брандт, *Григоровичев паримејникъ. Въ сличеніи съ другими паримејниками*, вып. I, Чтенія въ Императорскомъ Обществѣ Исторіи и Древностей Россійскихъ при Московскомъ Университетѣ, 1894/1; вып. II, 1894/3; вып. III, 1900/2; *Григоровичевъ паримејникъ. Съ дополненіями и разночтеніями изъ Лобковскаго и другихъ паримејниковъ*, вып. III, 1901/2.

битне гласовне и правописне варијанте. Примери из критичког апарата су рашчитани, чиме се олакшава разумевање посебно осветљених места. Издању текста претходе прегледи словенских и грчких извора (X, XI), библиографија (XIII–XVIII); следе му грчки текстови тропара (419–423), инципити тропара у споменику, сложени азбучним редом, с паралелним местима из поређених паримејника (424–425), псаламски преглед (426–427), подробан распоред и садржај читања, упоређен с другим паримејницима (429–436), месецослов (437–440), синоптички преглед библијских читања у паримејницима (441–452).

Другој књизи претходила су посебна истраживања правописа, фонологије, глаголског система, именичке деκлинације, синтаксе и лексике, чији су резултати и библиографске упутнице саопштени у предговору (7–11). Посебну студију, укључену у ову књигу на чешком, језику о лексички Григоровичева паримејника у светлости најстаријих библијских споменика, израдила је Емилија Блахова (15–37) (резиме на македонском, основном језику обеју књига, 39–40; језик филолошких објашњења је латински). Посебно место добило је поглавље у којем се обрађује лексика из споменика с литургијском функцијом, обухваћена деловима генетски и структурно везаним за словенску химнографију (тропарии), Псалтир и Типик (41–48). Прилаже се богат списак литературе с речницима искоришћеним у овом делу књиге (49–54). Књига садржи четири индекса. Први и најобимнији је исцрпни *index verborum* целог споменика (63–402), којим се сабира сва потврђена лексика, укључујући и ону која је сачувана у непотпуном виду, али се може васпоставити (обрађивачеве недоумице уредно су навођене). Истичу се фреквенцијски подаци, поред издвајања и адресирања свих потврђених ликова, уз структурно и жанровско разврставање и довођење у везу с грчким еквивалентима, нормализованим и изворним. Обличка варијација диктира рашчлањавање одредница на потребан број пасуса, с могућом унутрашњом диференцијацијом. Аутор је, изгледа, рачунао с умањеном прегледношћу овога индекса због згуснутог мноштва података, па је приложио испражњену форму, индекс заглавних речи (403–428), тј. преглед основних облика, у нашој лексикографији називаних „одредницама” (први део речничког чланка), праћених дистинктивним подацима (граматички и други квалификатори). У индексу су сабране 3694 јединице (332 лична имена, 148 бројева). Овај индекс кореспондира с обратним индексом, ослобођеним свих садржаја, али и бројева, сведеним на заглавне речи у инверзном поретку, сложене азбучним редом с краја речи (429–454). Последњи је грчко-старословенски индекс (455–533), изведен из комплетног индекса, из наслова и начина навођења података очито упарен с Грчко-старословенским индексом Прашке старословенистичке лексикографске редакције у којој је приређен тзв. Прашки старословенски речник (*Recko-staroslověnský index*, 2008–).

Књига се завршава прегледом скраћеница и симбола (535–537) и већим бројем исправки издања и критичког апарата (539–542).

*

Скрећући пажњу на ова два издања, одајемо пошту и изражавамо захвалност великим и преданим делатницима на пољу старословенистике, истакнутим представницима чешке науке, Зденки Рибаровој, Зоји Хауптовој, Емилији Блаховој.

Виктор Д. Савић*

Српска академија наука и уметности
Институт за српски језик
Кнеза Михаила 36/1
11000 Београд

УДК 323.15(=163.41) (497.5)

Софија Божић, *Срби у Хрватској: хејемонисџи или ѿоѿлачени?*, Просвета, Београд, 2019, 266 стр.

Књига *Срби у Хрватској: хејемонисџи или ѿоѿлачени?* Софије Божић обухвата тринаест раније објављених радова чија тематска окосница је историја Срба у Хрватској, Славонији и Далмацији и историја српско-хрватских односа уопште. У првом поглављу, *Срби у Далмацији*, дат је преглед повести Срба у Далмацији од њиховог доласка на то подручје до почетка Првог светског рата. У широком повесном контексту осветљен је тежак положај Срба који су се на простору Далмације нашли у процепу између римокатоличког и исламског света, при чему су им Млечи у ратно време наметали улогу војних граничара, док су их у миру исцрпљивали разним наметима и притисцима, што се у извесној мери понављало и у време потоњих сила (Аустрија, Италија) чија власт се распростирала овом територијом. Пратећи сложене токове збивања С. Божић је брижљиво приказивала деловање великодостојника српске православне цркве који су се, свесни да су очување духовног јединства

---

* viktor.savic@isj.sanu.rs